

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Даценко Тетяни Олександровні «Психологічні особливості подолання страхів у дітей дошкільного віку», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Даценко Тетяни Олександровні «Психологічні особливості подолання страхів у дітей дошкільного віку» спрямоване на вирішення актуального і вкрай важливого для сучасної психологічної та педагогічної практики завдання – забезпечення емоційного розвитку дітей як важливої умови збереження їх психофізичного здоров’я. У зв’язку із кризовими явищами, які мають місце в усіх сферах життя сучасного соціуму, у людей зростає чисельність негативних емоційних станів, що часто стають тлом їх повсякденного життя та негативно позначаються на вихованні дітей. Тому представлене у дисертації психологічне дослідження феномена природних вікових страхів дітей дошкільного віку, а також можливостей допомоги дітям з продуктивного подолання цих страхів є без сумніву актуальним і відзначається практичною значущістю.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження страху та стратегій його подолання» дисеранткою здійснено детальний аналіз психологічних, соціально-психологічних та педагогічних розвідок, присвячених вивченю страху, проаналізовано функції цієї емоції та її особливості у дітей порівняно з дорослими. Узагальнено наукові підходи до тлумачення природи, джерел та чинників дитячих страхів, висвітлено особливості реагування на них дітей у різні періоди дорослішання. Здійснене теоретичне дослідження дало підстави для важливого висновку про те, що страх, як природна базова емоція, виконує низку важливих психологічних і соціалізувальних функцій та є необхідною для нормального розвитку й становлення особистості дитини. Проте, як справедливо наголошує авторка, за умов непродуктивного подолання страху дитиною він шкодить її

особистісному розвитку та психофізичному здоров'ю, що ставить перед дорослими завдання розроблення відповідного психологічного супроводу.

Різnobічне і глибоке висвітлення питання про шляхи подолання страхів дошкільниками дозволило розробити концептуальну модель емпіричного дослідження. Авторкою обґрунтовано, що дитина старшого дошкільного віку здатна застосовувати дві групи стратегій опрацювання страхів – стратегії захисту (пасивне, непродуктивне опрацювання) і стратегії копінгу (активне, продуктивне опрацювання). Детально розглянуто особливості, переваги і недоліки виокремлених стратегій, зроблено важливий висновок про те, що стратегії копінгу як активної продуктивної адаптації дитини є важливою умовою розвитку її особистості та оптимальним шляхом подолання страхів дошкільниками.

У другому розділі «Емпіричне дослідження страхів у дітей старшого дошкільного віку» детально представлено програму емпіричного дослідження, методичний інструментарій та результати дослідження спектру природних вікових страхів старших дошкільників, особливостей їх перебігу та стратегій подолання. Дисерантка на належному рівні впоралася з одним з найважливіших завдань емпіричного дослідження — розробкою й апробацією системи дослідницьких методів збору емпіричних даних щодо дитячих страхів, їх видів, джерел і засобів подолання. У роботі використано комплекс адекватних вікові досліджуваних дітей психодіагностичних методик. На основі аналізу матеріалів емпіричного дослідження переконливо показано, що страхи є поширеною та типовою емоцією у дітей старшого дошкільного віку, а також засвідчено той факт, що далеко не всі діти спроможні продуктивно долати свої страхи, самотужки виходити зі стану негативних і руйнуючих особистість переживань.

Цікавим є підхід авторки до висвітлення проблеми дитячих страхів очима як самих дітей, так і їх батьків, що дозволило засвідчити вплив дитячо-батьківського взаєморозуміння на перебіг і подолання дитячих страхів. Цінною видається й ідея щодо реалізації ретестового дослідження, яке показало певну сталість спектру дитячих страхів як природних емоцій

людини на певному етапі її розвитку. До здобутків авторки слід зарахувати і дослідження так званих медіастрахів, подолання яких вимагає нових підходів у вихованні дошкільників, формування адекватної позиції батьків.

Отримані авторкою результати емпіричного дослідження стали важливим і необхідним етапом у подальшій роботі, а саме — дозволили визначити принципові підходи, висвітлити вузлові питання для розроблення програми психолого-педагогічного супроводу подолання страхів дітьми.

У третьому розділі «Психолого-педагогічний супровід дитини старшого дошкільного віку з подолання природних вікових страхів» представлено концептуальні засади базової програми психолого-педагогічного супроводу старшого дошкільника з подолання природних вікових страхів. З позитивного боку потрібно відзначити залучення до психолого-педагогічного супроводу не лише педагогів і психологів, але й батьків. Це дозволяє створювати комплексні соціально-психологічні умови для продуктивного подолання страхів дітьми. Обґрунтовано, що психолого-педагогічний супровід дітей старшого дошкільного віку має здійснюватися у трьох основних напрямах: інформованість дорослої спільноти (професійної і батьківської), яка оточує дітей; освоєння дорослими засобів фасилітаційної підтримки дітей та вмінь надавати таку підтримку; розширення спектру взаємодії дорослих з дітьми на засадах співучасти і спільних дій.

Важливо, що програма розроблена з розрахунку на креативність педагогів і батьків, щоб не ставити їх у жорсткі змістові та процедурні рамки, а, навпаки, залишити їм можливість вносити до запропонованого концепту власні корективи; забезпечувати індивідуальний підхід та принцип варіативності; реалізовувати власні погляди у здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей.

Актуальність теми дисертації; креативний та методологічно виправданий підхід до її розробки й виконання, заснований на принципах «якісного» дослідження і валідному дослідницькому інструментарії, що цілком адекватний до обраної «якісної» методології; цікаві дослідницькі результати, що мають наукову новизну і практичне значення, дають підстави

оцінювати дисертацію Т.О. Даценко «Психологічні особливості подолання страхів у дітей дошкільного віку» як завершену авторську теоретико-прикладну працю, в якій послідовно реалізовано всі поставлені дослідницькі завдання. Особливо цінним у дисертації є те, що учасниками емпіричного дослідження були не тільки діти, але практично всі представники соціального оточення дітей, які всі разом, власне, й створюють соціальну ситуацію розвитку, в якій дитина навчається долати свої страхи та обирати для цього ті чи інші стратегії.

Висновки і результати дослідження є достовірними, оскільки забезпечені кількісним та якісним аналізом різноманітних теоретичних джерел, адекватними методами збору та обробки емпіричних даних. Результати роботи висвітлено у 14 публікаціях дисертантки, апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Автореферат та публікації відображають основні положення дисертації.

Попри загальне позитивне враження від дисертації Т. О. Даценко, маємо висловити деякі зауваження:

1. Об'єктом і предметом дослідження передбачено його проведення серед дітей старшого дошкільного віку, а у формулюванні теми йдеться загалом про дошкільників. Хотілось би зрозуміти аргументи автора з цього приводу.

2. Опис послідовності емпіричного дослідження у другому розділі роботи на стор. 60-71 потребує більшої чіткості. Так, на с. 61 зазначено, що емпіричне дослідження проведено у три етапи. Згодом, на с. 71, де викладено аналіз результатів, виявляється, що перший етап мав ще два етапи. Обґрунтування ретестового дослідження знаходимо лише на 79 стор. Чому не дати повний опис одразу і на початку другого розділу?

3. Недосить виразно диференційовані терміни копінг, подолання, опрацювання. Як зрозуміло з тексту, авторка вважає їх синонімами: «копінг-стратегії», або «стратегії подолання» (с.48), «стратегії активного опрацювання, тобто копінг-стратегії» (с.50). У такому разі сприймання змісту роботи значно виграло б, якщо б авторка використала один з цих термінів, натомість вживання всіх трьох термінів при відсутності змістової

різниці між ними ускладнює розуміння викладу.

4. Цікавими видаються наведені дисертанткою відомості щодо соціальних страхів старших дошкільників. Проте, на жаль, цим страхам було приділено досить мало уваги.

Проте наголошую, що зауваження не зменшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Т.О.Даценко. У цілому робота є завершеним, цілісним та логічним дослідженням, яке справляє враження новизни, професійності, творчості та є достойним вкладом у розвиток психологічної науки з актуальної проблеми. Відтак, дисертація Даценко Тетяни Олександрівни на тему «Психологічні особливості подолання страхів у дітей дошкільного віку» на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія виконана на належному науковому рівні та відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій, та профілю спеціалізованої вченої ради К 26.133.04, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія.

Кандидат психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
психології освіти Кам'янець-
Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Т. В. Дуткевич

